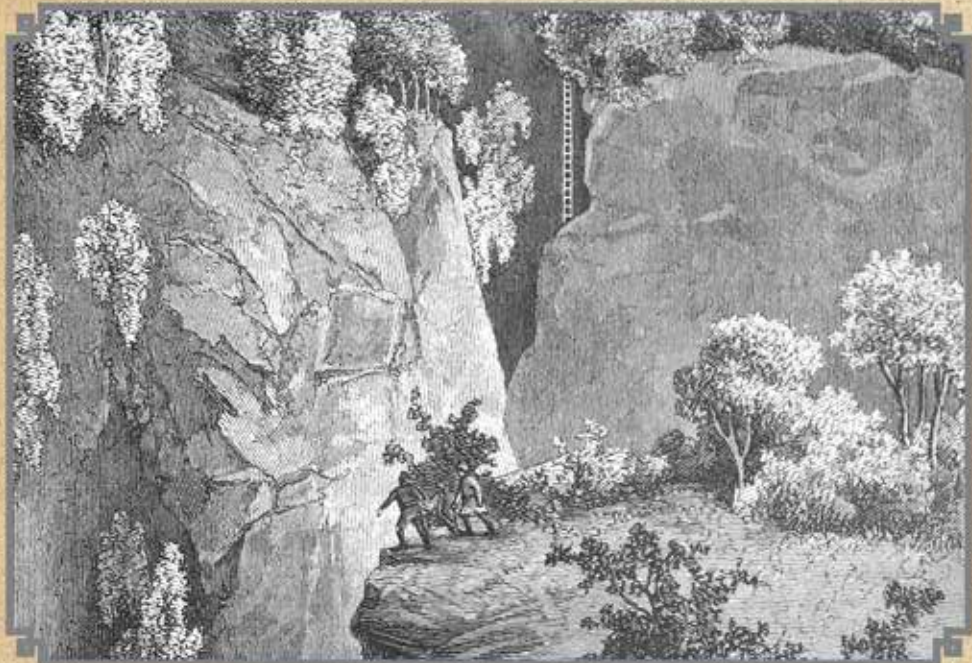

Skildring av Sala gruva

Återutgivning av text från 1870

En gratis publikation från
e-boksbiblioteket.se

Skildring av Sala gruva

– Återutgivning

av text från 1870

av Knut Tersmeden

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-083-7

Copyright © 2016 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil
Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

I den här e-boken får du veta mer om en av Sveriges mest berömda gruvor genom historien – Sala silvergruva.

Du får intressanta fakta om produktionen och några spännande anekdoter om de kungar och hertigar som besökt gruvan.

Den här texten publicerades ursprungligen år 1870 i tidskriften "Svenska Familj-Journalen" med rubriken "Sala grufva". Författare till texten är signaturen "K T—n." (1835–1903).

Den här e-boken publicerades på sajten e-boksbiblioteket.se i oktober 2016.

Du får gärna länka till den här e-boken eller skicka vidare e-boken till vänner och bekanta. Du får till och med ladda ner den och sprida den vidare på din egen sajt eller blogg – men då kan vi inte göra eventuella ändringar, rättelser eller kompletteringar.

Eftersom den här texten skrevs på 1800-talet så innehåller den mått, ord och personer som inte är så bekanta i dag. Därför har vi kompletterat originaltexten med en kortfattad ordlista.

Skildring av Sala gruva år 1870

Den här texten publicerades ursprungligen år 1870 i tidskriften "Svenska Familj-Journalen" med rubriken "Sala grufva". Författare till texten är signaturen "K T—n." (1835–1903).

Gull ej annat är än mull, tacka vet jag silfver — hette det förr i tiden, då Sala silfvergrufva för sin rika och ymniga malm var hållen för *Svea Rikes Skattkammare och yppersta Klenod*. Sala grufva gaf också på den tiden årligen 24,000 lödiga mark, men den goda tiden är nu mera förbi. Grufvans ålder kan ej bestämmas, men man har velat antaga, att den arbetats ända in i hednatiden, ehuru andra påstå, att den ej skulle vara äldre än sedan Knut Erikssons tid, då Esterna år 1187 gjorde infall i Mälaren och derefter slog sig ned i denna trakt. Bättre än de uppgifter, som om grufvans ålder finnas att tillgå, vittna om dess bearbetning från äldsta tider de ofantliga slagghögarna och de hundra gruföppningar, hvilka finnas på det stora malmfältet. Vår teckning framställer den uti riksföreståndaren Sten Stures tid år 1480 upptagna, efter honom kallade, *Herr Stens-grufvan*, hvilken på sin tid var mycket gifvande och var arbetad till ett djup af 420 fot. Under Johan III:s regering skedde i denna grufva den 18

September och 5 November 1571 tvenne ras, hvilka gjorde, att grufdriften under längre tid låg så godt som helt och hållet nere, tilldess under Carl IX:s och Gustaf II Adolfs tid från Tyskland införskrefvos åtskilliga i bergsvetenskapen kunniga personer och år 1622 ett nytt schakt blef upptaget, som för dess ymniga malmtillgång erhöll namnet *Makalös*. Men den gyllene tiden, om man får begagna ett sådant uttryck för en silfvergrufva, återkom likväl aldrig. Kort efter upptagandet af *Makalös*-schaktet föll taket ned öfver Herr Stens-grufvan, och ifrån den tiden har allt arbete i detta schakt upphört, emedan tid efter annan stora klippstycken lossnat och nedrasat från väggarne. Samma år, eller 1622, anlade Gustaf Adolf staden Sala, en fjerdingsväg öster från gruffältet, och dess nya inbyggare, de, som dittills bott vid grufvan, fingo under fem år befrielse från de utlagor, som i andra städer utgjordes, och hvilka den tiden benämndes tullaccis, bakugnspenningar, tomtören, boskapspenningar o. s. v. Grufvan arbetades under denna tid ömsom för kronans räkning och ömsom uppläts den mot kontrakt till Sala bergslag. Carl XI, som i likhet med de föregående konungarne, aldrig sparade på hvad som kunde lända till grufvans bästa, uppehöll sig ofta på dåvarande bergmästarestället *Wäsby* och besökte derunder grufvan. Den 13 Augusti 1687 for Carl XI jemte dåvarande presidenten i bergskollegium grefve *Fabian Wrede* i en tunna igenom hela grufvan till det nedersta rummet, der, högtiden till ära, en kunglig krona blef uthuggen i berget på det ställe, der konungen hvilat. Men ej nog härmed. På den tunna, i hvilken konungen for till underjorden, graverades i messingsplåt en minnesskrift på vers, af hvilken vi här citera de två sista raderna:

*”Så har GUD Smordan sin på denna vägen skött,
Att Han sin fot ej har mot sten el’ klippta stött.”*

Medaljer slogos öfver denna viktiga händelse både i guld och silver, och efterföljande verser blefvo jemväl författade. På det att dessa, som, ehuru äfven ämnade till inskription på tunnan, ej blefvo ristade hvarken i messing eller sten, ej må för efterverlden gå förlorade, inlägga vi dem i denna vår lilla skildring af Sala grufva:

*Den elfte konung CARL, en stor och väldig konung,
Som styr sitt trogna folk med mild och nådig hand,
Som med ett rättvist hägn drar omsorg om sitt land,
Han for på detta trä till jordens djupa våning.*

*Hans Majestät, som ej har låtit sig förtryta
Att fråga efter, hur en fattig bonde mår,
Han vill ock gerna se, hur sig en bergsman står,
Och huru de sitt bröd ur hårda berget bryta.*

*Förr skall det skarpa berg bli mjukt, förr vattnet hårdna,
Förr solen tröttna upp att mäta tider af,
Förr verdens stora kropp förfalla i sin graf,
Än vi sku glömma bort vår milde Kungs omvårdnad.*

Af de många berättelser, man har om händelser, som i fordna ti-

der timat i Sala grufva och ännu fortlefva i folksägnerna, vilja vi anföra följande tidigare, från hertig Carl Philips tid. Hertigen kom en höst resande med något följe och tog in hos en välmående bergsman, kallad Bråstagubben, beryktad i hela trakten för sitt goda öl. På bergsmannens enträgna begäran kommo de då öfverens, att hertigen skulle stanna qvar tilldess, såsom orden lydde, "hans gossar (hofmän och drabanter) i källaren druckit ut en tunna", hvilken, då man knackade på henne, gaf en ihålig klang ifrån sig, såsom skulle hon snart vara tom. "De drucko i dagar, de drucko i två", men tunnans innehåll tycktes dock icke minskas. Slutligen kom man under fund med bedrägeriet. Gubben hade nämligen en källare bredvid den hvaruti tunnan låg, från hvilken en pipa gick genom muren ur andra ständigt påfyllda tunnor, hvarigenom ölet i den anlitade tunnan ständigt höll sig vid samma höjd. Hertigen skrattade åt infallet och sade: "Innan din tunna blir tömd, få vi se både jul och påsk."

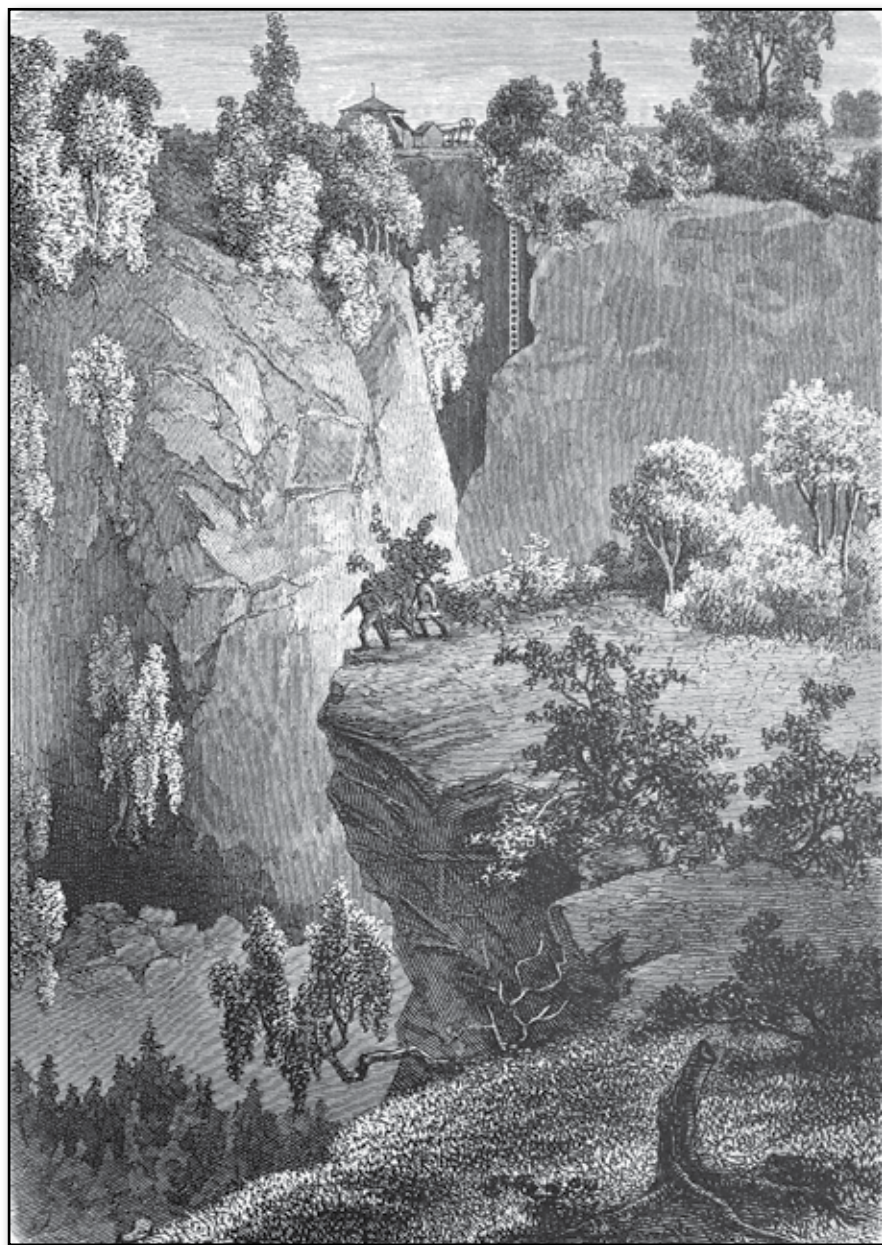
Sala grufva har fyra bottnar; dess största djup är 150 famnar och längden nära 3000 fot. De schakt, i hvilka nu arbetas, äro förnämligast *Torgschaktet*, *Storgrufvan* eller *Christinæschaktet* och *Carlsschaktet*. Omkring 80,000 tunnor sten uppfordras årligen och deraf utskrädes bättre och sämre vaskmalm till en mängd af omkring 28,000 tunnor. Silvertillverkningen är såsom förut blifvit nämndt nu mera obetydlig och har i flera år drifvits med förlust, men att grufvan med skäl under fordna tider kallats Svea rikets skattkammare och yppersta klenod, synes af en 1810 på riksens ständers begäran företagen undersökning, hvarigenom blifvit utrönt, att den på de sista tre seklerna afkastat silfver till ett värde af 13,138,000 rdr specie, och som grufvan, ifall man får sätta tro till äldre uppgifter, ifrån år 1400 till denna beräknings början, skall hafva gifvit mer än dubbelt så mycket, så har den

på de sista fyra seklerna inbringat nära 108 millioner rdr rmt.

Grufvan lemnar årligen 12 à 1500 centner bly samt 140 à 150 centner silfverglitt.

Grufvans omgifningar äro ej särdeles inbjudande, men så mycket mera tilltalande är sjelfva gruffältet, denna frukt af seklers arbeten. Den del af det samma, som vår teckning framställer, sjelfva öppningen till ett af de schakt, som nu bearbetas, och der nedanom ruiner-na af den igenrasade *Herr Stens-grufvan* visa oss, hvilka jättearbeten här blifvit utförda. Anblicken häraf är anslående, mäktig, och tilltalar oss genom det storartadt vilda, som naturen här danat, men som likväl nödgats gifva vika för människans okufliga viljekraft. Likasom till trots mot den styfmoderliga naturen framträder här och der ur remnorna mellan de under tidernas lopp på hvarandra hopade klipp-blocken en björk, måhända ej vresig utan orsak: resande sig på den jordlösa klippan, lummig och grönskande, som syskonen derofvan, ger han lif åt omgifningen, behag åt taflan.

K. T—n.

Grufstöten i Sala grufva. Originalteckning af C. S. Hallbeck.

Viktiga ord och personer

Centner.

Viktmått. En centner motsvarade 100 skålpund, alltså 42,5 kilo.

Famn.

Längdmått. En famn motsvarar 6 fot och är alltså ungefär 178 cm.

Fjerdingsväg.

Gammalt svenskt längdmått som motsvarar 2 672 meter. En fjerdingsväg var en fjärdedels gammal svensk mil.

Fot.

Längdmått. En fot motsvarar 29,6 cm.

Gustaf II Adolf.

[1594–1632] Svensk kung från 1611 till sin död 1632. Grundlade det svenska stormaktsväldet genom en serie erövringskrig. Betraktas av många som en av världshistoriens främsta fältherrar. Dödades under slaget vid Lützen den 6 november 1632.

Hallbeck, Carl Svante.

[1826–1897] Svensk illustratör från Göteborg som startade Ny

Illustrerad Tidning. Flyttade till USA på 1860-talet som tecknare för Svenska Familj-Journalen. Var framför allt specialiserad på avbildningar av städer samt historiska byggnader och platser.

Johan III.

[1537–1592] Svensk kung från 1568 till sin död 1592. Var son till Gustav Vasa samt far till Polens kung Sigismund. Fängslades av sin bror, kung Erik XIV, och tillbringade flera år i husarrest i Gripsholms slott. Tog makten genom ett uppror och lät senare avrätta sin bror.

Hertig Carl Philip.

[1601–1622] Svensk prins och hertig av landskapen Södermanland, Närke och Värmland. Bror till Gustav II Adolf. Var nära att bli tsar av Ryssland. Avled efter en kort tids sjukdom efter att ha deltagit i erövringen av Riga 1621.

Carl IX.

[1550–1611] Karl var kung av Sverige från 1604 till sin död 1611. Var son till Gustav Vasa, bror till Johan III och halvbror till Erik XIV. Var inblandad i flera maktstrider och lät avrätta ett stort antal fiender inom adeln. Var också inblandad i fyra olika krig, bland annat mot Ryssland, Danmark och Polen.

Carl XI.

[1655–1697] Blev svensk kung vid 5 års ålder 1660 under namnet Karl XI, men tog inte tronen i besittning förrän 1672. Gjorde omfattande insatser för att återupprätta svenska armén och flottan. Tog också initiativet till en centralisering av den svenska staten. Var också ansvarig för den försvenskning som genomfördes

i de tidigare danska delarna av riket.

Knut Eriksson.

[ca 1140–1195] Svensk kung från 1167 till sin död 1195. Tog makten genom att döda regerande kungen Karl Sverkersson och hans båda halvbröder. Var son till Erik den helige.

K. T—n.

Pseudonym för journalisten och fabriksägaren Knut Tersmeden (1835–1903). Drev en fabrik i Eskilstuna samt var redaktör för Eskilstuna Allehanda på 1860-talet. Arbetade senare på Aftonbladet och Nya Dagligt Allehanda.

Mark.

Viktenhet. En mark motsvarade 200 gram.

Rdr rmt.

Valutaenhet. Enheten riksdaler riksmünt infördes 1855 och innebar en övergång till decimalsystemet. En riksdaler motsvarade 100 öre. Enheten ersatte det tidigare använda riksdaler specie, en riksdaler specie var värd fyra riksdaler riksmünt. Valutaenheten ersattes år 1873 med kronan.

Rdr specie.

Ett svenskt mynt som präglades i silver under tiden 1830–1859. Ett riksdaler specie-mynt motsvarade 25,5 gram silver.

Sten Sture den äldre.

[ca 1440–1503] Svensk riddare samt riksföreståndare under flera perioder från 1470 till sin död 1503. Är känd för segern vid

Brunkebergsåsen som gav Sverige självständighet.

Tunna.

Måttenhet. En tunna motsvarade 146,6 liter för torra varor.

Wrede, Fabian.

[1641–1712] Svensk greve, ämbetsman och landshövding. Tjänstgjorde som landshövding i Viborgs län och senare Uppsala län. Var en av landets mest inflytelserika personer som kungligt råd samt president i Bergskollegium, Kammarkollegium och Kommerskollegium. Var under en tid med i regeringen och ansvarig för den svenska flottan.

Fler böcker: E-boksforlaget.se

Om du gillar e-böcker om historia så kommer du att gilla utbudet hos E-boksforlaget.se

Det här förlaget är specialiserat på utgivning av äldre texter om arkeologi, resor och biografier.

Alla titlarna går att hitta hos de flesta e-bokhandlare, i iTunes samt på många bibliotek.

Här är några exempel på titlar:

Klassiska deckare

- "Sherlock Holmes: »Gloria Scott«"
- "Sherlock Holmes: Beryllkronan"
- "Sherlock Holmes: De fem apelsinkärnorna"
- "Sherlock Holmes: De rödhårigas förening"
- "Sherlock Holmes: Den avhuggna tummen"
- "Sherlock Holmes: Den blå karbunkeln"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna brudgummen"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna kapplöpningshästen"
- "Sherlock Holmes: Blodbokarna."
- "Sherlock Holmes: Det spräckliga bandet."
- "Sherlock Holmes: Den grekiske tolken"

- "Sherlock Holmes: Musgraves ritual"
- "Sherlock Holmes: Det gula ansiktet"
- "Sherlock Holmes: Det hemlighetsfulla mordet vid skogssjön"
- "Sherlock Holmes: Den hemlighetsfulle patienten"
- "Sherlock Holmes: Börsmäklarens biträde"
- "Sherlock Holmes: En skandal i Böhmen"
- "Sherlock Holmes: Krymplingen"
- "Sherlock Holmes: Lorden och hans rika amerikanska brud"
- "Sherlock Holmes: Mordet i Reigate"
- "Sherlock Holmes: Tiggaren med den kluvna läppen"

Arkeologi

- "Solgudens yxa och Tors hammare"

- (1899)
- "Hällristningarnas ålder" (1869)
- "Feniciska kolonier i Skandinavien" (1875)
- "Hällristningar på Kinnekulle" (1892)
- "Forntidens perioder" (1892)
- "Hur gamla är hällristningarna?" (1869)
- "Bohusläns bygdeborgar" (1909)
- "Bohuslänska hällristningar" (1879)
- "Fynden i Troja" (1878)
- "Förbindelse mellan Skandinavien och vestra Europa före Kristi födelse" (1889)
- "Svear och götar under folkvandringstiden" (1905)
- "Husaby kyrka" (1899)
- "Hällristningarna i Järrestad" (1881)
- "Nordens fartyg från hednatiden" (1872)
- "Anmärkningar rörande figurteckningar från forntiden" (1842)
- "Grafkistor af klufna och urhålkade stockar" (1894)
- "Den svenske solguden och den svenske Tyr" (1906)
- "Skånska fornminnen" (1853)
- "Ölands fornminnen" (1874)
- "Tors hammare" (1872)
- "Våra fornminnen – vad de lära oss" (1916)
- "Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden" (1901)
- "Förstörda fornminnen i Bohuslän år 1924"

Djur & natur

- "Svenska djur i folktron" (1898)

- "Skäggets historia" (1893)
- "Kattens kulturhistoria" (1882)
- "Djurens sömn" (1889)
- "Katten i forntida Egypten" (1889)
- "Ett dygn på månen år 1870"
- "Orkidéernas historia" (1894)
- "Blomsterspråket" (1888)
- "Sveriges hundraser" (1880)
- "Guide till biskötsel" (1885)

Kulturhistoria

- "Midvinterns solfest" (1894)
- "Julen på 1870-talet – Skildringar och illustrationer i svenska tidskrifter"
- "Om julens härkomst" (1899)
- "Julen i Skåne på 1820-talet"
- "Nyaste och tillförlitligaste Drömboken" (1918)
- "1870-talets bästa tips för frisyr och utseende"
- "Lyxens historia" (1870)
- "Gaffelns historia" (1889)
- "Kanalbyggen på planeten Mars" (1888)
- "Vårt solsystem" (1878)

Resor

- "Ett besök i Venedig år 1878"
- "Strandgatan i Visby år 1879"
- "Resa på Dalslands kanal år 1877"
- "Nyköpings slott" (1877)
- "Ett besök i Marstrand år 1882"
- "Min resa i Blekinge och Kalmar år 1854"
- "Resor med luftballong år 1873"

- "Runlejonet i Venedig" (1871)
- "En utflykt på Mälaren år 1871"
- "Skildring af Vestergötland år 1882"
- "Kalmar slotts historia" (1880)
- "Ett besök i Södertälje år 1881"
- "En färd på Donau år 1882"
- "Ringmuren i Visby" (1874)
- "Fredrikstens fästning och Karl XII" (1879)
- "Petras helgedomar" (1921)
- "Ett besök i Boxholm år 1885"
- "Skildring av Riseberga klosterruiner" (1874)
- "Borgholms slottsruin" (1878)
- "Rundtur i södra Frankrike år 1880"
- "Ett besök på Djurgården sommaren 1868"
- "Sigtunas tidiga historia" (1872)
- "Helgeandskyrkan i Visby" (1878)
- "Norrköpings historia" (1871)
- "Ett besök i Waxholm år 1870"
- "Vadstena slott" (1875)
- "Skildring av Island" (1870)
- "Besök på Gripsholms slott år 1895"
- "Ett besök i Rom år 1870"
- "Besök på Helgoland år 1874"
- "Guide till Uppsala år 1875"
- "Kyrkoruinen S:t Katarina i Visby" (1877)
- "Gripsholms slott" (1877)
- "Ett besök i Strängnäs år 1874"
- "Ett besök i Visby år 1906"
- "Bohus fästning" (1869)
- "En resa på Rhen år 1866"
- "Ett besök i Ystad år 1872"

Svensk geografi

- "Märkliga orter i Sverige" (1883)
- "Skildring av Värmland år 1882"
- "Skildring av Dalälven år 1876"
- "Skildring av Ångermanland 1882"
- "Skildring av Bohuslän år 1882"
- "Skildring av Dalsland år 1882"
- "Skildring av Närke år 1882"
- "Skildring av Öland år 1882"
- "Skildring av Stockholm år 1882"
- "Skildring av Västmanland år 1882"
- "Skildring av Härjedalen år 1882"
- "Skildring av Gästrikland år 1882"
- "Skildring av Jämtland år 1882"
- "Skildring av Göteborg år 1882"
- "Skildring av Halland år 1882"
- "Skildring av Blekinge år 1882"
- "Skildring av Gotland år 1882"
- "Skildring av Södermanland år 1882"
- "Skildring av Östergötland år 1882"

Vikingar

- "Vikingatidens Lund och Birka" (1909)
- "Jomsvikingarnas saga" (1888)
- "Fyndet av vikingaskeppet i Gokstad år 1880"
- "Hervars och Hedreks saga" (1888)
- "Carl Larssons Uppsala-tempel" (1908)
- "Sagan om Ragnar Lodbrok och hans söner" (1880)
- "Sverige och vikingafärderna västerut" (1924)